

Hervainé Szabó Gyöngyvér

Pethő Bertalan határjárásai

Perambulations by Bertalan Pethő

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány Pethő Bertalannak, az orvostudomány és pszichiátria nemzetközi elismertségű akadémiai doktorának, filozófusnak állít emléket. A tanulmány első része Pethő Bertalan rövid öndefiníciójával foglalkozik, amelyben a hangsúlyos elem, hogy olyan pályát válasszon, amely védett a politikai befolyással szemben. Ez harmadik választásra történik meg, ám a pszichiátria egyike a leginkább politizált területeknek a kommunista rendszerekben. Az életút sajátos eleme, hogy az akadémiai kutatások viszik a deviancia kutatása és vizsgálata felé, amelyben meghatározó szerepe lesz az egzisztencialista pszichiátriának. A posztmodern világára épp ez teszi fogékonnyá, és valójában a posztmodern pszichiátria teszi filozófussá, irodalomelméletek, nyelvészet, művészetfilozófia kutatójává. A posztmodern világának és nézeteinek közvetítésében elismert szerepet szerzett, hatása nem elévülő. Pethő Bertalan magát konzervatív polgári értékrendű személynek látta,

ám mind az egzisztencializmus, mind a posztmodern csapdába ejtette. Filozófiai írásai azonban éles reflexiók és a korszakváltás esendő embereinek elkeseredését, pokoljárását példázzák.

Kulcsszavak: filozófia, posztmodern, egzisztencializmus, művészetfilozófia, deviancia

Summary

The study commemorates Bertalan Pethő, an international scholar of mental health, a psychiatrist and a philosopher. The first part of the study discusses his self-definition emphasizing his wish to choose a profession beyond the scope of political intervention during the communist era. He chose mental health and psychiatry, however, they proved to be among the most heavily politicised professions. A specific feature of his career is his participation in a large scale national academic research programme concerning social deviancy during the last phase of the com-

HERVAINÉ DR. HABIL. SZABÓ GYÖNGYVÉR, politológus, nemzetközi kapcsolatok és közpolitika elemző, Kodolányi János Egyetem (szgyongy@kodolanyi.hu).

munist regime. This made him open to existentialist psychiatry and philosophy. The existentialist research methodology was highly useful in understanding postmodern conditions and in taking up the perspectives of postmodern philosophy, so he became a philosopher, a literary theory critique, a linguist and a researcher in the philosophy of arts. His impact in transferring postmodern thinking and way of life was far greater than a casual observer of his work could have seen. Bertalan Pethő considered himself a person with conservative values, but he was caught in the traps, perspectives, and methods of existentialism and the postmodern. His philosophical essays proved to be sharp reflections on the political system and describe a society in transformation, including the exacerbation and the ordeals of ordinary people during the change of regime.

Keywords: philosophy, post-modern, existentialism, philosophy of art, deviance

Pethő Bertalan magát a Napkút Kiadó honlapján orvosnak, filozófusnak és pszichológusnak tekinti.¹ A vázlatos életrajz alapján „védett” gyermekkorra volt: „nem találkoztam olyan emberrel, aki ne ítélte volna el a háborús retorzióként ránk kényszerített kommunista rezsimet, vagy netán marxistának mondta volna magát”. E bevezető hangsúlyos eleme olyan szakterület keresése az életpályához, amely ideológiásemleges terület. A pszichiátria és orvoslás egyetemi pszichiátriai művelése mintegy harminc éve meghozta számára a szakmai világhírnevet, ami 1983–1984-ben kulminált: 1983-ban a Pszichiátriai Világszövetség pszichopatológiai szekciójának vezetőségi tagja lesz, 1984-ben az orvostudomány akadémiai

doktora, az első pszichiáterek egyike, aki elnyerte a címet. 2001 és 2010 között a Kodolányi János Főiskola Posztmodernológiai Kutatóközpontjának alapító igazgatója, amelyet Kiss Endre professzorral közösen hoztak létre. 2002-től Szent-Györgyi Albert-díjas professzor. Az életpálya közbülső hiányzó szakaszában, 1984 és 1990 között hét éven át fizetés nélküli szabadságon, amely időszakra esik 1986–1987-ben amerikai vendégprofesszorsága a Vanderbilt Egyetemen. Távozását az egzisztencialista filozófia csoport és a Kodolányi János Egyetem jegyezte. Az életmű mintegy 30 tanulmánykötet és közel 400 közlemény, ám sokkal fontosabb, hogy mind a szaktudományosságban, mind a társadalomértelmezésben egy új korszak bemutatására, a régi renddel való leszámolásra, az útkeresésre és a távlatok feltárására vállalkozó gondolkodó életművéről beszélhetünk.

A PSZICHIÁTER FILOZÓFUSSÁ VÁLÁSA

A nyolcvanas évek társadalmi gondolkodása számos tudományterületen egy korábbi gondolkodásmód és perspektíva átgondolása, átrajzolása volt, amit paradigmaváltásnak neveztek, és együtt járt a szaktudományos gondolkodások újrágondolásával, azok tágabb összefüggésekbe emelésével. A Pethő Bertalan által szerkesztett és bevezetett *Pszichiátria és emberkép* című szöveggyűjtemény már ezt a tágabb összefüggésrendszert vetíti előre, amelyben a megértő lélektan kiemelése, Karl Jaspers *Általános pszichopatológiája*, Jürg Zutt *A jelenvaló Lét rendjei és jelentőségük a pszichiátria számára* című írása, az egzisztencialista pszichiátria (Eric Sternberg), Van Praag *Az antipszichiátria tudományos alapjai* című írása jelzik Pethő fi-

lozófiai fordulatát. A bevezető tanulmány nyitó mondatai szerint: „A pszichiátria felől közeledve, a betegség mibenlétének és a gyógyítás és gyógyult állapot értelmének kérdése, társadalmi megközelítésben pedig az emberi lét kérdése vetődik fel. Tehát akármelyik oldalról közelítünk, végső soron lételméleti vizsgálódást kell folytatnunk.” A pszichiáter a maga emberképének kidolgozásával lép túl szakmájának keretein, és bizonyul humán tudomány művelőjének, a társadalom pedig az emberképek pszichiátriai tükörben mutatkozó változásaiban, torzulásaiban, jellegzetességeiben szemlélheti, hogy mit jelent az ember számára az a határhelyzet, amit pszichiátriai betegségnek nevezünk (Pethő, 1986:9, 10–45).

A pszichiátriai gondolkodáson belül a hazai pszichiátria – szemben a Pethő Bertalant politikasemleges területre szánók várakozásaival – az ötvenes évektől indulóan erősen politizálttá vált. Kovai Melinda tanulmánya utal a pszichiátria pavlovi átültetésére, a Sántha-ügyre, az 1956-os eseményekre, és ezek történetének feldolgozása során megállapítja, hogy a magyarországi pszichiátria esetében a politika áthatja a döntéshozatalt, ugyanakkor a szakmai zártság és hierarchikus orvostársadalom segített megőrizni bizonyos autonómiákat. A privát közegek terébe a tudományos és a szakmai nyilvánosság teréi tartoztak (Kovai, 2010). Mindeközben a nyugati szakmaiság fontos jellemzője volt a pszichiátrikritika fölerősödése. Ez egyrészt a pszichiátriai gyakorlat és elmélet társadalmiasodását szorgalmazta, másfelől társadalomkritikát gyakorolt a pszichológiai problémák kapcsán. A pszichiátria és társadalmi ügy kapcsán Pethő Bertalan olyan túlfutásokra figyelmeztet, amelyek az első pozíciókból fakadóan a

klinikák bezárását eredményezik, a betegek ellátás nélkül hagyását, másrészt a társadalomkritikai megközelítés elleplezi a társadalom reformjának és jobbításának igényét, az elméletek, filozófiák, kultúrák stb. csődjét, az egyetemes eszmék hitelvesztését, maga válik a társadalommanipulálók eszközévé (Pethő, 1986: 69–72). Az 1983. évi Pszichiátriai Világkongresszus lényegében maga is átpolitizált világkonferenciává vált, részévé vált a hidegháborús kérdéseknek, annak ellenére, hogy a helsinki egyezmény már az emberi jogok szempontjából erőteljes hatással volt a létező szocializmus országaira. Szemben a sport területével (lásd Los Angeles-i olimpia), itt a tudósoknak sikerült megakadályozni a nemzeti kilépést és kimaradást a konferencia programjából. Következménye azonban az lett, hogy az ellenállást megszervezőket kizárták az akadémiai, ún. TBZ-kutatásokból.

AZ EGZISZTENCIALIZMUS VONZÁSÁBAN – FIZETÉS NÉLKÜLI SZABADSÁGON

A világkongresszus változást eredményez Pethő Bertalan életében, aki kényszerű fizetés nélküli szabadságon él hét éven át, ám az akadémiai doktori védés arra utal, hogy a szakmai szolidaritás az esetben is érvényesül. 1983-ban jelenik meg a Juhász Pállal közösen írt *Általános pszichiátria* I–II. kötete, tankönyvek sora, a *Részletes pszichiátria* szöveggyűjteményei (1989), és lényegében a 2019-ben megjelent tanulmánnyal záródik a sorozat, a *Személyes létformák* című írással Kőváry Zoltán *Egzisztenciális pszichológia egykor és ma* című kötetében (Pethő, 2019).

A korszak nagy kérdései között az értékvilág kerül középpontba a társada-

lompszichológia nézőpontjából. Amerikából hazatérve, 1988-ban a *Magyar Filozófiai Szemlé*ben megjelent írásban megállapítja: „Egyetemesen kötelező, tájoló érték, úgy látszik, nincs többé, mert magát az eszmeiség és egyetemesség eszméjét csúfolta meg a történelem. Az értékek, az életvilág, az identitások vizsgálatában egyfajta globális identitásavarként írja le a magyar társadalmat, amelyben az identitás sem erőhatalom, sem a társadalom rendszere, sem az életvilág, sem az átélés tartományában nem képződik ki: az ember ekkor nem talál sem eszméket, sem technikai-tudományos és termelési szempontból értelmes célokat, sem szerepeket, sem önmagát hitelesítő érveket, hitet, érzéseket” (Pethő, 1988). A *Magyar Filozófiai Szemle* e számának cikkeit érdemes számba venni: megjelennek benne a nyugati tudományosság kérdései, a mesterséges intelligencia okozta kihívások és a marxista politikaelmélet könyveit méltató recenziók. Irvin Yalom *Egzisztenciális pszichoterápia* című, 1980-ban megjelent kötetében az értelemnélküliség, a létezés problémája, a lét értelmének elvesztése, az élet értelme és az értékek leírásai egyértelműen Pethő Bertalan egzisztencialista nézőpontjának meglétét erősítik. E tanulmánykötet egyik kulcsmondata az önmeghaladás és életciklus témakörével foglalkozik. Mintha a leírás Pethő Bertalan sorsát példázná: „...a célok az élet folyamatán folyamatosan változnak... negyvenes-ötvenes éveiben lép egy olyan szakaszba... amikor élete értelmét egyre inkább transzcendentális vállalkozásokban találja meg... van időnk, sőt túl sok időnk van a nyugtalanító kérdésekre... (Yalom, 1980:524–525). Pethő Bertalan transzcendentális vállalkozása a filozófia, a posztmodern és a pszichoterápia össze-

kapcsolása. Az egzisztencialista filozófia és annak fogalmai azonban erőteljesen gúzsba kötötték.

A POSZTMODERN MINT KORSZAKVÁLTÁS

Pethő Bertalan modern és posztmodern korszakváltást érintő tanulmányait olyan kutatások is siettettek, mint a társadalmi beilleszkedési zavarok (TBZ) kutatása, amely 1979-től az MTA keretein belül futott. A hatalmas kutatási program interdiszciplináris jellegűnek indult, azonban többnyire külön szaktanulmányok jelentek meg a kutatási eredmények közléséeként. A *Deviancia és rendszerváltozás* című, 1991-ben írt, és 2008-ban a *Polgári Szemlé*ben megjelent cikk feltárja az okokat a deviancia címkézési gyakorlatában a szovjet és amerikai pszichiátriában. Ekkorra már ismertek voltak az amerikai emancipációs mozgalmak, a pszichiátriai betegek mozgalmi, amelyek az ellenkultúra részévé váltak. Fontossá vált a pszichiátriai ellátás humanizálása. Ekkor fogalmazódott meg a pszichiátriai fogantatású társadalomkritika egységes elméletének igénye. A posztmodern elemzések részének tekinthetők *A technikai civilizáció és a lélek* című, 2000-ben megjelent, valamint *A Civilizációra törő öngyilkos akarata* című, 2002-ben megjelent tanulmánya. Mindkét tanulmány az ember fölé nőő high-tech kultúra torzulásait elemzi, és azzal a kérdéssel foglalkozik, milyen módon állítható helyre a morál ebben a félresikerült civilizációban.

A posztmodern kutatása látszólag egy amerikai út mellékterméke, valójában fontos háttérét jelentette az egzisztencialista és a humanista pszichiátria megjelenése és megerősödése. A *posztmodern Amerikában* című, 1991-ben kiadott mun-

kája még az első benyomások gyors összevágásának tűnik, ugyanakkor már maga a mű is egy ún. posztmodern humán pszichiátriai tanulmány: egy más területet, más civilizációt, egy más rendszert mutat be, egy más életvilágot, más viszonyulást a társadalmi értékekhez. Pethő Bertalan ekkor már megteremtette a határon élés és a szolgáltatás komplex eszközrendszerét, saját kiadócég létrehozásával adta ki e korszak főként filozófiai fogantatású munkáit. 1992-ben megjelent a *Posztmodern* című tanulmánykötet és szöveggyűjtemény, amelynek tartalomjegyzéke egyben téziseket is tartalmaz. A fejezetcímek ma is sokatmondóak: A képzelet határai, A technikai médiumok, Posztmodern tudás, Posztmodern filozofálás, Létesítés-létesülés, Besikerületlen globalitás, A sokadalmi lény tántorgása, A posztmodern habitusok. Megtaláljuk a szövegek között N. N. Holland *Posztmodern pszichozanalízis* című cikkét is. 1997-ben a folytatás a *Poszt-posztmodern*, a kilencvenes évek, amely szintén filozófiai vizsgálódás a korszakváltozás tárgyában. A kötet az egzisztencialista nézőponttal, a peratológiai bevezetéssel indul, és ez a peratológiai módszer és nézőpont az, amely meghatározza Pethő Bertalan filozófiai munkáit és tanulmányait. A kötet bevezető tanulmányának kiemelt része a posztmodern botrányainak felsorolása, amit ma alapelveknek nevezhetnénk: bármi elmegy, minden megengedhető, a szubjektum halála, a halasztódó különbözés, dekonstrukció, jeltermelés, grammatológia, más-ság stb.

A peratológia mint humán pszichiátriai kutatási módszer Jaspers *Általános pszichopatológia* című könyve *Módszerek* című fejezetében az Egzisztenciális megértés címszó alatt kifejtve érthető meg a

legjobban. Az összefüggések megértése során beleütközünk a meg nem érthető határába, ami az oksági kutatás számára képez alapot. Az egzisztencialista oldal felől ez a meg nem érthető nem más, mint a szabadság, amelyben a tapasztalati helyzet annak határhelyzetévé válik. A metafizikai megértés eredménye, hogy az emberben, a pszichotikus valóságban egy sor olyan tartalom jelentkezik, amely a filozofálás alapproblémáját jelenti: a Semmi, az éppenséggel Romboló, az Alaktalan, a Halál.

A posztmodern kutatásához Pethő a peratológia két elvét, a határelvet, illetve a mozgásba/működésbe hozás elvét alkalmazza a posztmodern „botrányainak” elemzéséhez. A posztmodern tézisei – a posztmodern végei – között a legsúlyosabb tételnek azt tekinti, hogy az ember nem szubsztanciának találja magát, hanem olyan alany, amely a romlékonyság állapotában van. Központi tézise a Civilizátum, amelynek természeti határa a Föld, a kozmikus zárka. A Posztmodern elméletei mellett a gazdaság és intézményei, a politika, a kultúra, a média és esztétika, az építészet, a posztmodern kulturalizálás, a posztmodern identitások és a magyar posztmodern dokumentumait és írásait is megismerhettük. A posztmodernről szóló kötetek ronggyá olvasottak a könyvtárakban, nemcsak, sőt inkább nem annyira filozófusok, mint inkább irodalmárok és művészeti szakemberek olvassák az ikonikussá vált cikkeket.

A legfőbb kérdés az, miként vélekedünk a tézisről, hogy a posztmodern korszakváltás volt-e, vagy sem. Amennyiben a kérdést a rendszerváltás összefüggésében vizsgáljuk, nyugodtan mondhatjuk, hogy igen, egy új társadalom modellje rajzolódott ki. Az amerikai és az európai

ellenkultúra és a kapcsolódó politikai mozgalmak a fiskális-militarista állammal való szembenállást jelentették. Pethő Bertalan, ahogy a témát érintő politikai szakirodalom egésze, megállapítja e mozgalmak kudarcát, amit az 1968. évi mozgalmak bukásához kapcsol. Hosszú távon e mozgalmak azonban alapvetően átalakították a világot. A hatvanas évek amerikai polgárjogi mozgalmában még elképzelhetetlen volt Obama elnökké választása. A vietnámi háború elleni tüntetések nélkül értelmezhetetlen a jugoszláv háború, amelyben három, a repülőgépük lelővése következtében fogságba esett katona miatt tiltakozások bontakoztak az Egyesült Államokban. '68 egyértelmű győzelme és a határokig való elmenetel politikájára mi sem jellemzőbb, mint Daniel Cohn Bendit fellépése az Európai Parlamentben a magyar miniszterelnökkel folytatott vitában.

A posztmodern kötetek rendkívül fontos funkciója volt, hogy felhívják a figyelmet arra, hogy a rendszerváltás „Nagy Beszélei”, a nyugatosodás, az Európa-ház, a modernizálódás, a liberalizmus, a nemzet, a magyarság, a hazafiság nem valódi korszakváltást jelent, hanem mindössze hatalomváltást.

„A négy évtizedes ideológiai lidércnyomás alól szabaduló hazai politikai nyilvánosságban nem tudatosult azonban ez a tény, hanem a »Kelettől« elrugaszkodóban (nyugat-)európaiság mint elérendő cél vált Nagy Beszéllé, noha a (nyugat-)európaiságot már a Nagy Beszélek kifulladásá jellemzi. A kiábrándulás óhatatlanul bekövetkezik, amint érződik/kitudódik, hogy egy végső normák nélküli állapot elérésének célja nem pótolja a végső normákat. Annak a nagy többségnek a számára, akik keveset törődnek a

végső normákkal, a fejlett nyugati civilizációhoz való csatlakozás éppen elegendő cél és normatíva lehet(ett). Ezeket a törekvéseket és reményeket egyre több csalódással ellenpontoszza azonban az az egyre több vonatkozásban nyilvánvaló tény – ez a második nagy deviantizáló teherterhelés –, hogy Magyarország nem az »első világba« sétál be a rendszerváltozás díszkapuján, hanem valahol a harmadik és a második világ határán kénytelen lavírozni. Ez a – nevezzük így – harmadfeles világú állapotunk sokféle lemaradásban és függőségben ütközik ki, miközben az első világbéli életvitel gazdag kínálata és az itthoni szegénység közötti feszültség állandósítja hozzáféréseink és felkészültségünk hiányosságának érzését. Vagyis harmadfeles világunkban a civilizáció marginális népe vagyunk” (Pethő, 2008).

A posztmodern kötetek legfontosabb társadalmi hatása egy új nyelv megismerése, a társadalomról való gondolkodás fogalmainak megváltozása. A magyar társadalom, a magyar politika a rendszerváltás folyamatában számos stratégiát kínált: ezek között ott volt a szamizdatvilág emberi jogi nyelve, ott volt az egységesülő Európai Unió kozmopolita nyelve, ott volt a helyreállítás és restauráció nyelve a Horthy-korszak eszményeivel, ott volt a neoliberalizmus nyelve, amely egy ugyanolyan szélsőséges filozófiát, a minimális állam eszméjét közvetítette, amit az akkori politikák mindegyike a normál nyugati nyelvezetként és értékrendként értelmezett.

Ami a posztmodern kötetek gyengesége, hogy azokban nem igazán rajzolódnak ki a politikai perspektívák, megértésük ezért is okoz zavarokat. Az egzisztencialista pszichiátriai módszertan mindent átható alkalmazása nem ad lehetőséget

arra, hogy más szövegek és filozófiák felé elinduljon, pl. nem veszi észre a kozmopolita filozófia megjelenését és domináns európai nézőponttá válását.

Napjaink posztmodernje új területekre és témakörökre is behatol, új irányzatok jelennek meg, annak ellenére, hogy a 2008. évi válságot követően a posztmodern konzervatív irányzatai is fölerősödnek. Peter Lawler posztmodern konzervatív nézőpontja a modernitás azon kritikáját adja, amely egy spirituálisan gazdagabb és humánusabb politikához vezet. Bacon, Locke, Kant filozófiáját elemezve úgy véli, hogy téziseik tévesek. Például: mivel a világot nem tudjuk megismerni, nem kötelességünk oly módon konzerválni, ahogyan azt találjuk, értelmezzük. Mivel nincs elég adatunk a világ megismerésére, ezért oly módon alakíthatjuk morális hiedelmeinket, ahogyan egyénileg akarjuk, ahogyan azt elraktároztuk. Amennyiben az emberi lénynek nincs semmilyen gyökeres jellemzője, szabadon manipulálható, és az egyén átalakítható. Amennyiben az egyén mentális képe önmagáról azt mutatja, hogy ő nem férfi, hanem nő, akkor a modernitás imperatívusza alapján a cél az, hogy nővé alakíttathassa magát, hogy fizikai valóját mentális imázsához igazítsa. Lawler autentikus posztmodern konzervativizmusa a szkepticizmus és nominalizmus modernizmusával szemben a realizmushoz való visszatérést hangsúlyozza, kiemelve azt, hogy az embernek van lényegi természete, lelke és akarata, amit összekapcsol a természeti és morális korlátozottság, és megóvjá attól, hogy a végtelenségig manipuláljuk testünket, és bevonódjunk a permisszív liberális individualizmushoz kapcsolódó viselkedésekbe. A posztmodern gondolkodás többnyire az emberi tekintély szétesését mutatja,

azt, hogy az ember mentes minden standardtól akarata és kreativitása révén, és a halál nem csupán azt jelenti, hogy Isten halott, hanem azt is, hogy a természet halott. E posztmodern jellemzők lényegében hipermoderneket, és legfőbb problémájuk, hogy inkohereensek, hiteltelenek, és nem kapcsolhatók sem az értelemhez, sem a természethez. A konzervatív posztmodernizmus elveti azt, hogy az ember nem más, mint összerakható konstrukció, elismeri és megerősíti mindazt, amit természeti határainkként és korlátjainkként ismerünk, mint jót, és radikálisan szemben áll a liberális posztmodernnel. A *The Restless Mind* (Nyugtalan elme) című mű Alexis de Tocqueville világnézetét elemezve értékeli a modern élet erősségeit és gyengeségeit, megjegyezve, hogy aki a modern szabad társadalomban él, annak az a végzete, hogy kissé örült legyen, ami nem feltétlenül rossz dolog. A modern élet végletes individualizmusában az ember képessé válik egy sohasem látott szabadságra és korábban sohasem tapasztalt boldogságra. Azonban az ember mégsem lehet végletesen individualista, sohasem lehet teljesen boldog, nem élhet azzal a szabadsággal, amit a társadalom megadhatna. Állandóan és fáradhatatlanul újabb szerepeket keres. Ez a fáradhatatlanság a véget nem érő szorongáshoz vezet, ugyanakkor reményhez is, mert állandóan egy jobb élet ígézetében keresi önmagát (Lawler, 1993). A posztmodern konzervativizmus ugyanakkor erőteljes támadásnak alávetett a baloldal részéről, annak historicizmusa és partikularista felfogása (történelempolitika és emlékezetpolitika, nacionalizmus és szuverenitás), az identitáspolitikai, az intolerancia, a magas kultúra elpusztítása politikai miatt (McManus, 2019).

LESZÁMOLÁS A MARXIZMUSSEL MINT A POLITIKAI PSZICHIÁTRIA FORRÁSÁVAL

A humán pszichiátria sajátos értelmezése *A filozófia híg mosléka* című kétkötetes tanulmány, amelyet a *Kortárs* folyóiratban Rohod Jenny és Vay Tamás fiktív levélváltása vezet be. E bevezetés beismerés is: „nem ismertem fel az ottani (lásd amerikai) posztmodern jellemzőit, mert elfogadtam a posztmodern folyvást sterilizáló önképét... A marxizmus és posztmodern egy talajon áll, bukik, szedelődzködik, re(de)konstruálódik” (*Kortárs*, 1997). Mindez arra készteti, hogy az amerikai posztmodern figyelembevételével gondolkodjon a marxizmuskritikán. A könyv elkészült, ám visszhangot nem váltott ki. Az, amit marxizmus címen elemzett, nem volt más, mint az ötvenes évek érvrendszerének boncolgatása. A *Határjárás posztmodern végeken* című, 2006-ban írott munkája ugyancsak visszhangtalan maradt.

A Posztmodernológia Kutatóközpont egyik legfontosabb kutatási projektje a *Korunk filozófiájának logikája és mentalitása* című, 2005–2008-ban szervezett programja volt. A nyugati és keleti filozófia összevetése a *Japán út/vizony. Előzetes a XXI. századból*. 2006-ban a mediálisan közvetített valóság keleti–nyugati tapasztalatainak összevetésével foglalkozott. A *Határjárás posztmodern végeken* 2006-ban a médiakutatásokkal, a média regulája témakörrel foglalkozott.

A kutatás témakörében szervezte meg Pethő Bertalan a *Nemzetstratégiai Alapfeladatok* című tudományos szimpózium- és konferenciasorozatot, amelynek témái a globalizáció és nemzetstratégia, a média és a szabályozás kérdései, a munka és foglalkoztatás, a külpolitika, az egyensúlyi gazdaságpolitika és nemzetstratégia

voltak. A *Prospektív identitás vagy alkalmi konfiguráció* kerekasztalvita 2006-ban a nemzeti identitás kérdéseivel foglalkozott. A sorozat utolsó programjaiként a *Hatalom és demokrácia*. „*Panem et circenses vagy önkormányzás?* és a záró összefoglalás programjaiban lényegében a rendszerváltás társadalmi ellentmondásai és azok társadalomfilozófiai kérdéseinek megvitatása zajlott. A *tudományok ma és a jövőnk* 2008. évi konferenciával az egészségügy és népesedés, az ökológiai rendszer, a neoliberális „alvó állam” 21. századi problémáit, a haladás tudományos értelmezése mellett az állam és társadalom lokális és globális legitimitásp problémáit boncolgatta a gazdasági világválság kitörése pillanatában.

AZ ÚT/VISZONY MINT FILOZÓFIAI MŰFAJ

Az út/vizony mint műfaj lényegében megfelel a hagyományos úti beszámolóknak, másrészt alkalmat ad a tapasztalat leírására és elemzésére. Némiképp egy konzervatív filozófiai műfajról van szó, hisz a leírások egyben filozófiai elemzések. Argejő Éva a *Holmi* 1992-es számában *A posztmodern Amerikában* című kötetről készült recenziójában a könyv műfaját meghatározhatatlannak tekinti: naplónak túl tudományos(kodó), tanulmánynak pedig túlságosan élményekkel telt és szubjektív meglátásokkal átítatott. A könyv választ ad arra a ki nem mondott kérdésre: egy modern világból át lehet-e repülni egy posztmodern világba, s „ki-vülálló bennfentesként” meg lehet-e írni tudományos igénnyel (Argejő, 1992). Lényegében hasonló stílusban fogant a *Japán út/vizony* kétkötetes útinapló és civilizációelemzés. Mindkét útinapló rendkívül nehéz olvasmány, hiszen elképesztő

mennyiségű szakirodalomra támaszkodik és hivatkozik. Filozófia, útinapló, történeti-társadalmi elemzés? Utólag egy posztmodern humán tudományosságra jellemző műfajnak tűnik.

A POSZTMODERN PSZICHIÁTRIA EREDMÉNYEI MINT BÖLCSELETI MUNKÁK

A posztmodern perspektívája alapján a pszichiátria egy interdiszciplináris társadalomtudomány. A posztmodern idegenkedése a nagy narratíváktól gyengíti a pszichiátria igazságtartalmát és tudományosságába vetett hitét. Az orvospszichiátria tudományos módszerei és rezsimei megkérdőjeleződtek, és egy új rezsime keletkezett ebben a folyamatban – a pszichiáter identitása, a mentális betegség tapasztalatai, a klinikai közeg adta bizonytalanság, a kulturális környezet kontextusa, a hatalom differenciája a klinikai közegben –, ami a pszichiátriát jóval szélesebb kontextusba helyezi: szükségessé válik a mélyebb társadalmi és politikai trendek teoretizálása, a társadalom és humántudományok módszereivel és eszközeivel való vizsgálódás. A posztmodern humán tanulmányokban – a pszichiátria új műfaja – a pszichiáterek a klinikai interpretációk komplexitása interpretációja mellett segítséget keresnek az irodalomelmélet, a művészet, a kvalitatív társadalomtudományok emberi tapasztalatainak értelmezéseiből. A posztmodern pszichiátria fontos forrása a filozófia, a bölcselet, a multikulturalizmus és mindazon tudományok felhasználása, amit a posztmodern identitások kitermeltek. Egyéb más jellemzők mellett (szolgáltatáspszichiátria és alternatív stratégiák), a posztmodern pszichiátria makroszintű nézőpontot is ad: szemben a klinikai megközelítés szociopolitikai legi-

timációjával, a pszichiátria művelése mint szakma és professzió a közösségi pszichológia felé visz. A posztmodern pszichiátria funkciója a modern extremitásainak korrekciója, olyan széles tudás teremtése, amely képes az emberi problémákkal megküzdeni. A posztmodern pszichiátria bölcselet, interdiszciplináris jellegű, amelyben a történelem, a filozófia, az irodalomelmélet, az antropológia, a művészetelmélet, a területi tanulmányok, a szociológia egyaránt a módszer forrása és a forrás gyökere, amely képes nyitottá válni a kliens perspektívája és egyéb alternatív kulturális perspektívák felé. Az így keletkezett interdiszciplináris munkák nem helyettesítik a szaktudományosság művelését, hanem segítik a pszichiáter képességét kifejleszteni mások gyógyítása, kezelése és megbirkózása irányában (Lewis, 2000).

Utolsó munkáinak egyikében a posztmodern és poszt-posztmodern mint poszt-normális pszichiátriával foglalkozik Pethő Bertalan. A poszt-normális tudományosság lényegében társadalmi diskurzus, amelynek időszakában a tények bizonytalanok, az érték a vitákban, a káosz és nem kiszámíthatóság, a komplexitás feltárásában rejlik. A poszt-normális pszichiátriai tudományosság legfőbb jellemzője a kilépés a tudományos közösségből, egyéb tudományok, társadalomtudományok, a közvélemény körébe kivinni a problémákat. A nemzetstratégiai estek lényegében ezt a funkciót töltötték be. A pszichiátria és a hatalom kapcsolata most sem rendeződött, leginkább abban jelenik meg, hogy nem finanszírozza a kezeléseket. A pszichiátria modern tendenciáiban a tudományos modernizmus ma is alapvető, ám egyre nagyobb teret kapott a társadalmi orvoslás.

Pethő Bertalan orvostudományi, társadalomtudományi, nyelvészeti, művészeti-

méleti és egyéb művészeti alkotásai azonban nem csupán egy szakterület határait kibővítő próbálkozások. A munkák, művek nagy része egy tudatos határlétre berendezkedett személy alkotásai. Nemcsak kitört a hagyományos orvoslás területéről, hanem egy értelmiségi műveltség, egy reneszánsz személyiség kereste önmagát, és mutatott tükröt a korszakváltás kort félreértő szakmai és politikai generációjának. Egy dolgot nem sikerült elérnie: hogy olyan életpályát válasszon, amely mentes a politika befolyásától.

JEGYZET

- ¹ www.napkut.hu/naput_2004/2004_10/110.htm.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Argejő Éva (1992): Las Vegas fényei, New York árnai, St. Louis füstje (Vay Tamás: A posztmodern Amerikában). *Holmi*, 4. évf., 11. sz., 1718–1724.
- Kortárs (1997): Rohod Jenny és Vay Tamás levélváltása. *Kortárs*, 41. évf., 9. sz.
- Kovai Melinda (2010): *Politika, hatalom és tudás a Kádár-korszak pszichiátriai kórrajzain*. Budapest. PhD-dolgozat, PTE PDI Elméleti Pszichoanalízis PhD-program, Pécs.
- Lawler, Peter A. (1993): *The Restless Mind*. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham.
- Lawler, Peter A. (1999): *Postmodernism Rightly Understood. The Return to Realism in American Thought*. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham.
- Lewis, Bradley (2000): Psychiatry and Postmodern Theory. *Journal of Medical Humanities*, Vol. 21, No. 2, 71–84.
- McManus, Matthew (2019): *The Rise of Post-Modern Conservatism: Neoliberalism, Post-Modern Culture, and Reactionary Politics*. Palgrave Macmillan, London.
- Pethő Bertalan (1986): *Pszichiátria és emberkép*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Pethő Bertalan (1988): Értékvilág és társadalom. Szociálpszichológiai vázlatok egy társadalomontológiához. *Magyar Filozófiai Szemle*, 32. évf., 1–2., 510–588.
- Pethő Bertalan (2008): Deviancia és rendszerváltás. *Polgári Szemle*, 4. évf., 1. sz.
- Pethő Bertalan (2019): Személyes létformák. In: Kőváry Zoltán (szerk.): *Egzisztenciális pszichológia egykor és ma*. Oriold és Társai, Budapest, 176–191.
- Yalom, Irvin D. (1980): *Egzisztenciális pszichoterápia*. Park Könyvkiadó, Budapest.